

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Les 5 De Bataafse stamvader

*Aan u, bezorgen de Goden
een lege plek ter vrije beschikking,
die Maas, en Rijn en Oceaen
met hun wilde golven omsluiten.
Daar wacht uw nageslacht
een machtige staat.
Daar zult gij een bekwaam volk stichten,
om in alle eeuwen voort te bestaan.
Bataven zal eerst hun naam zijn,
later Hollanders, die in vrede en in oorlog,
in alles zullen uitstijgen boven hun buurlanden.*

Introductie

Deze regels komen uit het vijfde **bedrijf** van een toneelstuk uit 1617, dat is geschreven door **P.C. Hooft**: *Baeto, of Oorsprong der Hollanderen*. Hij vertelde daarin het verhaal over Baeto: volgens de mythen een moedige prins uit **Catten** (nu: Hessen, in Duitsland), die vanuit zijn land naar het eiland van de Bataven trok. Hij was de stichter en eerste leider van het volk dat 'Batavieren' werd genoemd en dat tegenwoordig 'Hollanders' heet. Of, zoals **Hooft** het schreef in zijn toneelstuk: 'Baetauwers eerst zal zijn hun naam, Hollanders na'.

Hooft zal het onderwerp van zijn toneelstuk zorgvuldig hebben uitgekozen. Het was in 1617 nauwelijks dertig jaar geleden dat de **Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden** was uitgeroepen. Als je nog niet zo lang bestaat, weet je zelf nog niet zo goed wie je bent. Anderen kennen jou ook nog niet. Een aartsvader als Baeto was nét wat de **Republiek** nodig had. Want als je allemaal dezelfde voorouder hebt, ben je niet meer een groep mensen die toevallig sinds een aantal jaren bij elkaar hoort omdat 'men' heeft besloten dat je samen een **Republiek** bent. Integendeel: je komt dan allemaal van dezelfde stamboom. Je wordt als het ware één familie, met een eigen familieverhaal en een gemeenschappelijke identiteit. Dat is belangrijk om een gevoel van verbondenheid te versterken, maar ook om als volk een zelfstandige plaats in te kunnen nemen naast volken in het buitenland.

Baeto had dus een belangrijke taak te vervullen: hij werd de gemeenschappelijke betovergrootvader van de **Republiek**. En wat voor één! Baeto was vrijheidslievend, moedig, respectvol en deugdzaam. Dat deze heldhaftige prins in werkelijkheid nooit had bestaan en alleen in verhalen leefde, wisten **Hooft** en de Hollanders al wel. Maar dat was geen probleem. Integendeel: het goed hervertellen van oude **mythen** en klassieke verhalen was in de zeventiende eeuw een bewijs van literair vakmanschap. *Baeto* was een vaderlandslievend literair hoogstandje met klassieke allure waar de **Republiek** trots op kon zijn.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

We zullen in deze les zien dat **Hooft** nog een doel nastreefde met zijn toneelstuk: hij wilde bemiddelen in de binnenlandse conflicten in die tijd. Die poging mislukte, omdat de politieke situatie waarnaar hij verwijst was veranderd, nog voordat het stuk op de planken was gebracht. Dat zal er de oorzaak van zijn geweest dat het – hoewel voltooid in 1617 – pas in 1626 voor het eerst werd opgevoerd.

We gaan in deze les het laatste **bedrijf** van *Baeto* lezen en bespreken. De zeventiende-eeuwse taal waarin het stuk werd geschreven is voor ons weliswaar herkenbaar, maar er staan toch ook veel woorden in die we niet meer gebruiken, of waarvan de betekenis toen net iets anders was dan die van nu. Ook de zinsbouw wijkt af van wat wij gewend zijn. Daarom hebben we een vertaling in modern Nederlands naast de oorspronkelijke tekst gezet. Zo kun je zien hoe **Hooft** het in de zeventiende eeuw heeft geschreven, en daarnaast een beter leesbare tekst gebruiken.

Baeto, de stamvader die de Republiek nodig had

De schrijver Pieter Cornelis **Hooft** kan niet los gezien worden van de politieke situatie waarin hij leefde. Niet alleen was hij de zoon van een van de burgemeesters van Amsterdam, hij was ook zelf een invloedrijk bestuursambtenaar: hij was **drost** van Muiden en **baljuw** van het Gooiland. Vrijwel alles wat hij schreef, stond in verband met zijn opvattingen over de geschiedenis of de politiek. En zeker het toneelstuk *Baeto*. Je moet daarom iets over de politiek rond 1617 weten, om dit stuk te kunnen plaatsen.

Sinds 1568 was Nederland in oorlog met Spanje. Hierover kun je ook lezen in les 2. In heel algemene zin was dit een oorlog tussen het katholieke zuiden en het protestantse noorden. De koning van Spanje had de uiteindelijke macht, totdat verschillende staten in het noorden hem niet langer als koning erkenden en in 1588 de **Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden** oprichtten. Zeven, omdat zeven **gewesten** zich hadden vrijgevochten: Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Groningen, Gelderland en Overijssel. Het uitgangspunt van de **Republiek** was: **soevereine** staten, met uit alle **gewesten** vertegenwoordigers in de **Staten-Generaal**, het overkoepelend bestuur. De **stadhouder** (van 1585-1625 was dat **Maurits**) bleef in de **Republiek** zijn ambt uitoefenen.

In 1609 werd een wapenstilstand met Spanje afgekondigd die twaalf jaar zou duren, het **Twaalfjarig Bestand** (1609-1621). Tijdens dit Bestand, in 1617, schreef **Hooft** zijn *Baeto*, een tragedie over een mythologische figuur die werd beschouwd als de 'oervader' van de Bataven. De Bataven op hun beurt werden gezien als de voorouders van de Nederlanders.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

De kersverse **Republiek** had behoefte aan voorouders en een stichter. Hoe meer een groep gemeenschappelijk heeft, hoe sterker de leden ervan zich verbonden voelen en hoe duidelijker de groep zich van andere groeperingen onderscheidt. Zo werkt het altijd. Kijk maar eens om je heen, naar groepen waar je zelf wel of juist geen deel van uitmaakt. Om die reden koos **Hoof**t Baeto uit als hoofdpersoon voor zijn tragedie. Daarmee legde hij nadruk op de gemeenschappelijke geschiedenis van de inwoners van de **Republiek**. Door het stuk kreeg de **Republiek** bestaansrecht: de inwoners kregen een identiteit, het volk kon een zelfstandige plaats innemen naast de volken in andere landen. De figuur Baeto speelde dus – bij **Hoof**t en bij andere schrijvers – een cruciale rol in de ontstaansgeschiedenis van ‘Nederland’. Voordat we het laatste **bedrijf** gaan lezen, krijg je een samenvatting van de eerste vier **bedrijven**.

Wat eraan vooraf ging

Baeto, de Catse prins, heeft veel ellende achter de rug. Zijn vrouw is op laaghartige wijze door zijn stiefmoeder Penta vermoord – hij was er getuige van hoe Rycheldin levend verbrandde, doordat de diadeem die ze van de stiefmoeder had gekregen op haar hoofd schijnbaar als vanzelf vlam vatte. In werkelijkheid was de diadeem ontvlambaar gemaakt door toverkunst. Penta was daarbij geholpen door een ‘heks’ uit de Griekse mythologie, Medea. Zelf ontkwam Baeto ternauwernood aan dezelfde aanslag. Door puur toeval, hij was later thuis dan hij had aangekondigd. Daardoor had hij zijn geschenk, een helm, nog niet opgezet toen ook die in de brand vloog.

Vervolgens dreigde Baeto gevangen te worden genomen door de soldaten van zijn vader Catmeer. Catmeer was door zijn vrouw, Penta, opgestookt. Zij had gezegd dat Baeto een

De Nederlandse taal

Humanisten wilden de klassieke Griekse en Latijnse teksten opnieuw uitgeven, maar nu zonder de fouten die erin waren geslopen tijdens de Middeleeuwen, door het overschrijven ervan. Ook wilden ze die klassieke werken vertalen in het Nederlands. Vanaf ongeveer 1550 werd namelijk, door de nieuwe humanistische manier van denken, de Nederlandse taal steeds belangrijker. Het Nederlands, en niet meer het Latijn, moest de taal worden van de wetenschappers en bestuurders, vond de groep die zich daarvoor inzette. Op de universiteiten zou in het Nederlands moeten worden lesgegeven, in plaats van in het Latijn. Een van de middelen om de Nederlandse taal op een hoger niveau te brengen was het vertalen van de klassieke teksten in het Nederlands. Daarnaast kwamen er grammaticaboeken, woordenboeken en spellinggidsen. Want het Nederlands moest een ‘zuivere’ taal worden.

De elite van de burgerij oefende zich in **rederijderskamers** in het schrijven van schone en geleerde teksten in het Nederlands. Schrijven was een techniek, die je je door oefening eigen kon maken. Dat deden schrijvers dus, eindeloos oefenen. Men hield zich vooral bezig met poëzie, maar ook met muziek en toneel. De Griekse en Romeinse schrijvers uit de oudheid waren hun voorbeeld. De rederijders probeerden die niet alleen goed te vertalen (**translatio**), maar ook te imiteren (**imitatio**) en zelfs te overtreffen (**aemulatio**). Dat laatste deden ze o.a. door de klassieke verhalen van christelijke elementen te voorzien.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

coupe zou hebben willen plegen. Stiekem gaf zij aan Lot, haar bode en ook de bevelhebber van de soldaten, de opdracht om Baeto te doden. Maar in het gevecht won Baeto.

Omdat hij zich realiseerde dat hij zijn leven niet meer zeker was in het vorstelijk slot waar hij al vanaf zijn geboorte woonde, én omdat hij zijn zwaard niet wilde opheffen tegen zijn vader, besloot hij te vluchten. Hij ging dus vrijwillig in **ballingschap**. Want dat was beter dan te leven in tirannie. Hij vluchtte niet alleen. Hij vertrok met zijn zoontje Hes, zijn vrienden en familieleden Burgerhart en Luidewijk, en de priesteres Zegemond. Ze vergezelden hem, want ze waren net als Baeto: vrijheidslievend. Het dode lichaam van zijn vrouw droegen ze op een baar mee.

In deze uitzichtloze toestand – verbannen, zonder toekomst, met een dode vrouw – bevindt Baeto zich aan het begin van het vijfde **bedrijf**. De groep staat op de grens. Niet alleen de landsgrens, maar ook een grens in hun eigen levensverhaal. Wanneer ze daar overheen gaan, verlaten ze niet alleen het vertrouwde vaderland, waar hun leven zich tot dan toe afspeelde en waar ze zoveel hebben meegemaakt. Ze begeven zich dan ook figuurlijk op onbekend gebied, ze beginnen aan een onzekere toekomst. Het vierde **bedrijf** eindigt dan ook met: 'Wij trekken in een ommering van droefheid en bekommring' oftewel: wij vertrekken in een onontkoombare stemming van droefenis en zorg.

Baeto, als *imitatio*

Voordat je het vijfde **bedrijf** gaat lezen, krijg je eerst iets meer te weten over de schrijvers die Hooft hebben geïnspireerd.

Zeventiende-eeuwse schrijvers namen vaak een klassiek werk als voorbeeld. Ze vertaalden dat werk niet alleen, ze imiteerden het ook. **Hooft** nam als uitgangspunt voor zijn *Baeto* een geschiedenis van de klassieke schrijver **Tacitus** (ca. 56-117). Het verhaal gaat dat **Hooft**, die later zelf ook dikke geschiedenisboeken zou gaan schrijven, deze geschiedschrijver **Tacitus** wel 52 keer heeft gelezen. Aan **Tacitus'** *Historiën* ontleende hij de geschiedenis van het Bataafse volk, dat uit Catten zou zijn weggetrokken om elders, op het 'eiland der Bataven', als nieuw volk verder te leven. **Tacitus** schrijft aan deze Bataven heldendom toe, kracht en moed. **Hooft** gebruikte ook gegevens van andere klassieke schrijvers. Het idee van de brandende diadeem bijvoorbeeld komt rechtstreeks uit het verhaal over Medea, geschreven door Euripides (ca. 480-406 v. Chr.). Tegelijkertijd liet **Hooft** zich voor *Baeto* inspireren door schrijvers uit eigen land. Zo bestond de persoon Baeto niet bij **Tacitus**. Baeto was in 1517, precies honderd jaar eerder dus, geïntroduceerd door Cornelius **Aurelius** (1460-1531) in diens 'Hollandse' geschiedenisboek *Divisiechroniek*. **Aurelius** noemde daarin ene Battus als dé Bataafse voorvader, de oprichter van het Bataafse volk. Na **Aurelius** gingen ook anderen over deze Battus schrijven. Geldenhouwer (1482-1542) onder andere. Hij gaf in 1541 aan Battus een re-

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

den om zijn land – het land van de Catten – te verlaten en elders een nieuw rijk te stichten, door hem in het boek *Historia Batavica* ruzie te laten maken met zijn stiefmoeder. Dit gegeven werd door **Hoof**t overgenomen. Ook de namen die Geldenhouwer bedacht voor Battus' vrouw (Reicheldina) en zijn zoontje (Hessus) werden door **Hoof**t hergebruikt. Net als veel andere schrijvers in de zeventiende eeuw schetste **Hoof**t het Bataafse volk als hét voorbeeld van vechters tegen de tirannie, voor de vrijheid.

Hooft's grootste inspiratiebron en voorbeeld voor *Baeto* is een derde schrijver uit de oudheid, **Vergilius** (70-19 v.Chr.). Hij komt later in deze les aan bod. We gaan nu de eerste twee scènes van het vijfde **bedrijf** lezen, waarin je kan zien hoe **Hoof**t de **imitatio** heeft toegepast.

Scène 1

Baeto deelt zijn dappere medereizigers mee, dat het tijd is om te gaan rusten. Het is de allerlaatste nacht in eigen land. De wacht wordt bezet en zoontje Hes wordt in Baeto's schild te slapen gelegd – net als Heracles ooit, krijgen de toeschouwers te horen.

(N.B. Voordat je het **bedrijf**;(in de vertaling) gaat lezen, is het handig om te weten wie of wat een '**rei**' is. Zie daarvoor de terzijde 'Toneel in de 17^e eeuw'.)

<i>Vyfde Bedryf</i>	<i>Vijfde bedrijf</i>
Baeto, Burgherhart, Zeghemond, Rei van nonnen, Rei van joffróuwen	Baeto, Burgerhart, Zegemond, Rei van Nonnen, Rei van Juffrouwen
BAETO	BAETO
<i>O mannen kloeck, in wien men vryheidts liefd bespoort, gewis,</i>	<i>O dappere mannen, in wie men zeker liefde voor de vrijheid bespeurt,</i>
1360 <i>Meëbroeders van geluck, meëborgers van geboortenis</i>	1360 <i>lotgenoten, landgenoten,</i>
<i>Ziet hier de grenzen 's landts, en de vermoeitheid van</i>	<i>zie hier de grenzen van het land, en de vermoeidheid van</i>
<i>Den hóóp belemmert, die niet langer vóórts en kan.</i>	<i>de uitgeputte mensen, die niet meer verder kunnen.</i>
<i>'t Is tydt dat zy, en al die hebben t' hans gestreden,</i>	<i>'t Is tijd dat zij, en allen die kort geleden hebben gestreden,</i>
<i>Verversschen, met een póós van rust, hunn' lóve leden.</i>	<i>door een rustpauze te nemen hun vermoeide lichaam verkwikken.</i>
1365 <i>Gódt geef' dat vredigh van hun over werd' gebragt,</i>	1365 <i>Moge God ervoor zorgen dat zij een klein deel van de laatste nacht ongestoord kunnen doorbrengen in 't vaderland.</i>
<i>In 't vaderlandt, een kleen deel van de laatste nacht.</i>	<i>Wie er na de strijd bij is gekomen, houdt gewapend de wacht,</i>
<i>Die nae den strydt is bygekomen, waack' in wapen;</i>	<i>om de slapers zo voor hun vechten te belonen.</i>
<i>En lóón' voor 't vechten zó de geen' die zullen slapen.</i>	<i>Laat de vrouwen en kinderen zich in het midden neervlijen.</i>
<i>De weerelóze schaar zich in het midden vly.</i>	

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

BURGERHART

1370 't Bezetten van de wacht, myn vorst,
neem ick op my.
Al wat ghy goedt vindt, daar zal niemandt
teghens momplen.

BAETO

Gódt hoede myn' gemeent voor 's
vijandts overromplen.

REI VAN JOFFRÓUWEN

Gódt zy met onzen vorst, en zeghen' zyn
bestaan.

REI VAN NONNEN

De hemel vorst en vólck bewaar voor alle
quaên.

BAETO

1375 Ghy jongskén, dien 't geluck onvruntlyck
komt begroeten,
Vroemórghens uwes tydts, zult harden
leeren moeten,
En rusten in myn' schildt.

ZEGHEMOND

Gódt wóuds. 't Voorspooock is goedt.

REI VAN JOFFRÓUWEN

Hy achterhaal, in deughd en
onverwonnen moedt,
Den vromen Hercules. Wiens kindsheidt
nieuwgeboren
1380 Zich, in gelycke wiegh, tót slapen liet
bekoren.
Wiens wackre manheidt zó veel
aanslaghs nae volbraght.

BAETO

O moeilyck etmaal! ick gevoel aan 't
eindt gewraght
Myn lichaam en myn' geest.

REI VAN JOFFRÓUWEN

Niet vreemdt is 't. Offren, jaghen,
Beróóft te worden van zyn lief,
vergrammen, klaghen,
1385 Te duchten voor verlies van all's, ten
stryde treên,
Besluiten tót een' reis als dees', die toe
te reên,
En komen dus een einde weeghs te voet
getoghen;
Was, onverwinbaar heldt, alleen in uw
vermoghén,
Om uyt te staan in zó eens korten tydts

BURGERHART

1370 't Houden van de wacht, mijn vorst,
neem ik op mij.
Alles wat gij goed vindt, zal niemand
weerspreken.

BAETO

Moge God mijn volk behoeden voor een
aanval van de vijand.

REI VAN JUFFROUWEN

God zij met onze vorst en zegene zijn
bestaan.

REI VAN NONNEN

Moge de Hemel vorst en volk
beschermen tegen alle rampen.

BAETO

1375 Gij jongen, die vroeg in jouw leven
onvriendelijk wordt begroet
door het geluk, je zult sterk
moeten worden,
en rusten in mijn schild.

ZEGEMOND

God wil 't zo. 't Voorteken is goet.

REI VAN JUFFROUWEN

Moge hij, in deugd en onoverwinnelijk
moed,
de dappere Hercules evenaren, die zich
als pasgeboren kind
1380 in een soortgelijke wieg tot slapen liet
verleiden. Die naderhand op volwassen
leeftijd zoveel ondernemingen tot een
goed einde bracht.

BAETO

O zware dag, ik merk dat mijn lichaam
en mijn geest
aan het eind van hun krachten zijn.

REI VAN JUFFROUWEN

Dat is niet verwonderlijk. Offeren, jagen
je geliefde verliezen, kwaad worden,
klagen,
1385 vrezén alles te verliezen, ten strijde
trekken,
besluiten een tocht als deze te maken,
die voor
te bereiden, en zo'n lange afstand te
voet af te leggen,
onoverwinnelijke held, zoiets
kunt alleen gij
in zo'n korte tijd

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

besteck

BAETO

1390 't Zal goedt zyn dat ick my gewapent
neder streck'.
Rust ghy my 't hóóft, o baar, bekleedt
met bruine doecken,
Die hebt geladen, daar ick rust aan plagh
te zoeken.

REI VAN JOFFRÓUWEN

De wóuden zyn in slaap, daar rept nócht
vee nócht wildt,
De starren stróijen vaak. Het legher
raackt in stilt.
1395 De vórst, heel afgemat, schynt van den
slaap beschoten.
Hy pluckt geen' puure rust met óghen
half gesloten.
Rust gezellinnen óóck een' korte wyl. Ick
acht
Het wel ontrent een uur is over
middernacht.

doorstaan.

BAETO

1390 Het zal goed zijn als ik gewapend
ga slapen.
Laat mij het hoofd rusten op u, o baar,
die bekleed is met bruine doeken
en die degene draagt bij wie ik rust
probeer te vinden.

REI VAN JUFFROUWEN

De bossen slapen, vee noch wild
beweegt zich,
De sterren strooien vaak uit. De
legerplaats is in rust.
1395 De afgematte vorst is bevangen
door de slaap.
Hij geniet geen ongestoorde rust, hij
heeft zijn ogen half gesloten.
Rust ook een korte tijd, gezellinnen. Ik
schat
dat het ongeveer een uur na
middernacht is.

1369. neervlijen: ander woord voor 'neerleggen' of 'gaan liggen'.

1371. weerspreken: tegenspreken.

1375. onvriendelijk wordt begroet door het geluk: tegenslagen krijgen.

1376. rusten in mijn schild: Letterlijk: wapenschild.

Figuurlijk: bescherming van een groot strijder. Hier: Je zult ontberingen moeten leren verdragen.

1379. Hercules: zie ook de begrippenlijst.

1384. klagen: klagend kreunen/steunen.

1391. baar: een baar is een draagtoestel (een plank) waarop een dode ligt.

1391. De 'u' in deze zin is Baeto's overleden vrouw Rycheldin.

1394. vaak: ander woord voor slaap hebben/krijgen.

1395. gezellinnen: de rei van juffrouwen.

Tekstvragen

In regel 1376 moet Hes rusten in zijn vaders schild. Hes' slaapplek kan zowel letterlijk als figuurlijk worden opgevat. Wat zou de figuurlijke betekenis kunnen zijn?

De sterren strooien in regel 1394 'vaak' uit. Wat bedoelt Hooft hiermee? Noem nog een ander verhaal waarin 'vaak' voorkomt.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Scène 2

Terwijl Baeto met zijn hoofd op de baar van zijn vrouw ligt te slapen, verschijnt zij hem in een droom:

Rycheldin, Baeto, Zeghemond, Rei van nonnen, Burgerhart, Rei van joffren, Rei van sóldaten

RYCHELDIN

1400 O eegae waardt, wat lust u 't hart
Zó zeere tót den róuw te terghen?
En wilt, met duldelóze smart,
't Gemoedt zó veel niet langer verghen.
Uw' borst van alle der quellingen stoet
Opruimen doet.

1405 Benevelt niet met weenen naar
Den glans manhaftigh van uw' óghen.
Vergeefs bewaart ghy deze baar,
Men moet my zoecken in den hóghen.
Myn geest, ontslaghen van 't sterffelyck
1410 pack, Leeft in gemack.

My zal de dóchter van den Vin,
Voor haar staatsdóchter meer niet
hóuwen, Het voorhóóft van de tirannin
En zal ick echter niet aanschóuwen:
1415 Nócht list, nócht leughen, nócht laghen
myn' eer
Bekladden meer.
Haar staat haar' straffe vast. Ghy zult
Dit, met een ander ryck, vergeten.
Het vólck zal, ziende' u buiten schuldt,
1420 Eens 't ryck der Catten, Hessen heten;
Ter eeuwigher eere van 't edele bloedt,
Dat ghy opvoedt.

Voor u, de Goden onbelaên
Een leêghgelate pleck bewaren,
1425 Die Maas, en Ryn, en Oçeaan
Omheinen met hunn' fiere baren.
Aldaar een' achtbare króne verwacht
Voor uw geslaght.

Daar zult ghy stichten vólck bequaam,
1430 Om alle eeuwen door te duuren.
Baetauwers eerst zal zyn hunn' naam:
Hóllanders nae, met hunn' gebuuren:
Het welck in vreed, en in óorlogh, in al
Uytmunten zal.

1435 Vaarwel. Van onzen zone jonck
En wilt uw harte nemmer scheiden.
U, en uw vólck, de hemel pronck'

Rycheldin, Baeto, Zegemond, Rei van Nonnen, Burgerhart, Rei van Juffrouwen, Rei van Soldaten

RYCHELDIN

O dierbare man, waarom laat u uw hart
1400 zozeer door de rouw kwellen?
U moet uzelf niet langer zo tergen
met een ondraaglijk verdriet.
U moet alle kwellingen uit uw hart
bannen.

1405 Bevochtig de dappere glans van uw
ogen niet met droevige tranen.
Tevergeefs bewaakt gij deze baar,
gij moet mij in het hoge zoeken.
Mijn geest, bevrijd van het lichaam,
1410 leeft onbezorgd voort.

Men zal mij niet meer zien
als de hofdame van Penta,
het gezicht van de tirannieke vrouw
zal ik voortaan niet meer zien,
1415 noch list, noch leugen, noch valstrikken
zullen mijn eer
nog bezoedelen.
Haar straf staat vast. Gij zult
dit rijk, wanneer u een ander rijk krijgt,
vergeten. Het volk, dat ziet dat u
1420 onschuldig bent, zal het rijk van de
'Catten' over een tijdje de 'Hessen'
noemen ter eeuwige eer van het edele
kind dat gij opvoedt.

Aan u, bezorgen de Goden
een lege plek ter vrije beschikking,
1425 die Maas, en Rijn en Oceaan
met hun wilde golven omsluiten.
Daar wacht uw nageslacht
een machtige staat.

Daar zult gij een bekwaam volk stichten,
1430 om in alle eeuwen voort te bestaan.
Bataven zal eerst hun naam zijn,
later Hollanders, die in vrede en in
oorlog, in alles zullen uitstijgen boven
hun buurlanden.

1435 Vaarwel. Laat van onze jonge zoon
uw hart nooit scheiden.
Laat de hemel u, en uw volk sieren

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

1440 *Met lóf van zulcke vromigheiden,
Dat faam wydtluchtigh uw' glori uytbrom
Al 't aardryck om.
En mart zó lang niet hier ter plaats,
Tót datmen u belemmert vinne.
Op schennis, en veel droevigh quaadts
Is 't hart uyt van uw' vijandinne.*

1445 *Treкт vóórt, en over de grenzen u geeft,
Die Catten heeft.*

1440 *met lof van zulke dappere daden,
Laat een gerucht uw roem over de hele
aarde, bekendmaken.
Blijf niet te lang op deze plek treuzelen,
net zolang tot men u aantreft in
krachteloze toestand.
't Hart van uw vijandin is uit op verderf en
veel droevig onheil.*

1445 *Trekt verder en begeeft u over de
grenzen van het land der Catten.*

1406. het hoge: de hemel.

1411. Penta: de stiefmoeder van Baeto.

1416. bezoedelen: besmeuren, bevleken. Hier: de eer aantasten.

1424. een lege plek ter vrije beschikking: een lege plek om zelf in te richten (een grondgebied waarop een rijk gesticht zal worden).

1425. wilde golven: moet hier gelezen worden als 'overweldigende golven'.

1426. machtige staat: hiermee wordt de heerschappij bedoeld waarover Hes later zal gaan regeren.

1434. uitstijgen: staat hier voor 'uitblinken'.

1437. uw volk sieren: verfraaien, optuigen. Baeto's dappere daden verfraaien zijn volk.

1444. uw vijandin: Penta.

1445. het land der Catten: Chatten, een Germaanse stam.

Tekstvragen

In regel 1408 zegt Rycheldin tegen Baeto dat hij haar niet op de baar moet zoeken, maar 'in het hoge'. Wat bedoelt Rycheldin met deze woorden?

Wat bedoelt Rycheldin in regel 1424 met 'een lege plek ter vrije beschikking'?

Wat wordt er in regel 1434 bedoeld met 'uitstijgen boven hun buurlanden'?

Het was een heel bijzonder visioen dat Baeto kreeg. Precies op de grens tussen het oude bekende land en het nieuwe onbekende, het zekere verleden en de onzekere toekomst, verschijnt de geest van zijn dode vrouw om bemoedigende woorden tot hem te spreken. Ze zegt hem dat hij niet bij de pakken moet neerzitten, maar op weg moet gaan naar het land tussen Rijn, Maas en Oceaan, waar hem een kroon te wachten staat en waar hij een nieuw volk zal stichten. Hij zal dus de stichter en koning worden van dit nieuwe volk, dat eeuwen zal blijven bestaan: Bataven, later Hollanders. Zij zullen uitmunten, zowel in oorlogstijd als in tijden van vrede, ze zullen over de hele aarde beroemd zijn. Daarom moet Baeto niet langer aarzelen, hij moet de grens achter zich laten.

Opdracht 1

Aurelius was ervan overtuigd dat het gebied waar Baeto met zijn gevolg zou gaan wonen in de buurt van Leiden lag. Geldenhouwer was het niet met Aurelius eens. 'Het eiland der Bata-

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

ven' lag in de buurt van het huidige Nijmegen. Hooft had Geldenhouwer ook gelezen, daarom schrijft hij in regel 1432: 'Met hun geburen'.

Leg uit hoe het komt dat Aurelius dacht dat het woongebied van de Batavieren in de omgeving van Leiden lag. Raadpleeg daarvoor de aanwijzingen van Rycheldin uit scène 2. Neem eventueel de kaart van Nederland erbij.

Opdracht 2

Tegenwoordig moeten schrijvers vooral origineel zijn. Gebruik maken van teksten van anderen wordt al snel 'plagiaat' genoemd. In de zeventiende eeuw was daarvan geen sprake: het was juist de kunst om schrijvers uit de klassieke oudheid te imiteren.

Zoek bij minimaal drie zeventiende-eeuwse schrijvers een voorbeeld van een werk, dat is geïnspireerd door een klassieke schrijver – je ziet het vaak al aan de titel.

Tip: Je kunt gebruik maken van literatuurgeschiedenis.nl om namen van schrijvers en hun werken te vinden.

Naast **Tacitus** en **Euripides** heeft Hooft zich ook laten inspireren door **Vergilius**. De lotgevalen van Baeto lijken namelijk heel veel op die van **Aeneas**, de hoofdpersoon uit diens gelijknamige **epos**. **Aeneas** was een Trojaanse prins. **Vergilius** vertelt hoe hij, wanneer Troje brandt door de Griekse list met het paard, zijn stad moet ontvluchten, om in een nieuw land – Italië – een nieuw volk te stichten: de Romeinen. Dat is een opdracht van de goden. Er is haast bij geboden. **Aeneas** neemt zijn zoontje aan de hand en zijn vader op zijn rug, en trekt naar een onbekende bestemming. Zijn vrouw Creüsa moet hij tot zijn grote verdriet achterlaten in de brandende stad. 's Nachts verschijnt de schim van zijn overleden vrouw. Ze spreekt:

"Lieve man, je moet niet zo dwaas zijn om door je gevoel je zózeer te laten beheersen. Dit gebeurt niet buiten de wil van de goden. Goddelijk recht en Jupiter zelf verbieden dat Creüsa door jou als reisgenoot mee wordt genomen. Lange verbanning en verre zeeën staan je te wachten. Jij zult een westers land bereiken waar de Lydische Tiber te midden van vruchtbare akkers rustig zijn water laat stromen. Daar zullen voorspoed, een vorstentroon, een vooraanstaande vrouw je deel zijn. Huil dus niet langer om je beminde Creüsa."

Uit: Vergilius, *Aeneas II*, 776-784. Vertaling: Piet Schrijvers (2011).

Dit fragment is ongetwijfeld het voorbeeld geweest voor **Hooft**, bij het schrijven van de tweede scène van *Baeto*. De verhalen van **Aeneas** en Baeto lijken ook in andere opzichten veel op elkaar. Zowel **Aeneas** als Baeto zijn uitverkoren om in het westen, bij een met name genoemde rivier, een groot, machtig en dapper volk te stichten, geroemd over de hele wereld. Ze hebben bovendien vergelijkbare karaktereigenschappen: beiden hebben ze eerbied voor de goden, voor hun volk en hun familie. Net als **Aeneas** moet Baeto een vredesvorst zijn. Hij pleegt geen gewapend verzet, maar verkiest **ballingschap** en een onzekere toekomst, waarmee hij een burgeroorlog voorkomt. Zo maakte **Hooft** van zowel **Aeneas** als Baeto voorbeelden voor de inwoners van de **Republiek**, die – hoewel levend in oorlogstijd – net als deze oervaders intern bloedvergieten zouden moeten zien te voorkomen.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

In feite heeft **Hooft** het verhaal van **Vergilius** verplaatst van Troje naar de landsgrens van de Catten, waarbij hij o.a. de gegevens van **Tacitus** gebruikte. Hij kon het verhaal eigenlijk niet christelijk maken – Christus was immers nog niet geboren toen Baeto zijn land verliet – maar het stuk heeft wel een uitgesproken godsdienstige ondertoon. De enige tekst die Hes in het stuk uitspreekt is het gebed dat hij zijn vader moet nazeggen: ‘Moge God mijn grootvaders rijk behoeden’. Waarna Zegemond meteen instemt met de bede: ‘Moge de Hemel Zijn zegen over uw vaderland spreiden.’

Door alle overeenkomsten met de *Aeneïs* mogen we *Baeto* zeker beschouwen als een ***imitatio*** daarvan. En door het toegevoegde religieuze element misschien ook wel als een ***aemulatio***.

Opdracht 3

Vergelijk de toespraak van Creüsa met die van Rycheldin. De uiteindelijke boodschap is dezelfde, maar ze leggen andere accenten. Waarom zou Hooft Rycheldin zoveel tekst hebben gegeven? Wil hij haar iets extra laten zeggen? Wat dan?

Opdracht 4

Lees op de site over literatuurgeschiedenis de informatie over [rederijkerskamers](#):

- Leg uit waarom de vorm waarin rederijkers schreven zo belangrijk was.
- Welk rijm gebruikt Hooft in de eerste twee regels van de oorspronkelijke tekst van het vijfde bedrijf van *Baeto*?

Opdracht 5

Ook in de afgelopen eeuw hebben veel schrijvers zich laten inspireren door verhalen uit de oudheid. Ken je voorbeelden hiervan? Denk aan bewerkingen voor kinderen van o.a. Imme Dros, Evert Hartman, Ed Franck of Paul Biegel. Maar ook aan films, stripboeken of schrijvers van boeken voor volwassenen. Je kunt ook kijken op www.oudheid.nl. Waarschijnlijk was het doel van deze moderne schrijvers niet *imitatio*. Wat wel, denk je? Geef de korte inhoud weer van jouw voorbeeld. Hoe is de schrijver/tekenaar/filmproducent omgegaan met het originele verhaal, vind je?

Opdracht 6

Lees het eerste gedeelte over ‘[de regels van de kunst](#)’ op de site over literatuurgeschiedenis. Leg uit waardoor Hooft met zijn *Baeto* voldoet aan de eis van ‘lering en vermaak’, zoals die in de zeventiende-eeuwse literatuur bestond.

Baeto en de politieke conflicten tijdens het Twaalfjarig Bestand

Meestal waren in de zeventiende eeuw de onderwerpen van een tragedie gerelateerd aan het staatsbeleid. Uit de scènes die je net hebt gelezen blijkt dat dat bij *Baeto* zeer zeker het geval was: **Hooft** nam daarin namelijk stelling in de binnenlandse conflicten die tijdens het **Twaalfjarig Bestand** de gemoederen in de **Republiek** flink beroerden. Er waren op dat moment twee belangrijke politieke twistpunten.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

1. Er was een conflict binnen de protestantse groep. Er stonden twee partijen tegenover elkaar, de **remonstranten** – omdat ze onder leiding stonden van professor **Arminius** ook arminianen genoemd – en de **contraremonstranten** of gomaristen, onder leiding van professor **Gomarus**. Het conflict ging over een ingewikkelde godsdienstige kwestie (de **predestinatie**), die we hier niet zullen bespreken. Maar het ging ook over de inrichting van de kerk. De **remonstranten** vonden dat de kerk uiteindelijk moest worden bestuurd door de overheid, ook in kerkelijke zaken. De **contraremonstranten**, die in de meerderheid waren, waren van mening dat de kerk over theologische kwesties onafhankelijk van de staat moest kunnen beslissen.

2. Het geschil tussen de Staten/de **aristocraten** of **staatsgezinden** en de **stadhouder**/de **monarchisten** of **prinsgezinden**. Die strijd steekt in Nederland voortdurend de kop op; hij speelt in les 2 ook een belangrijke rol. De Staten wilden **sovereiniteit** (zoals dat ook bij de stichting van de **Republiek** was afgesproken), terwijl de **monarchisten** de uiteindelijke macht bij de **stadhouder** zouden willen leggen.

De twee strijdende kerkelijke groeperingen namen stelling in dit conflict. De **remonstranten** hadden aristocratische idealen, de **contraremonstranten** zagen de vorst als hun natuurlijke beschermheer. Andere gelovigen – katholieken, joden, hugenoten, doopsgezinden – be-

Toneel in de zeventiende eeuw

In 1617 werd er in de **Republiek der Zeven verenigde Nederlanden** nog niet zoveel toneel gespeeld. Later in de zeventiende eeuw was het juist een heel belangrijk genre, het werd hét medium om commentaar te leveren op de samenleving.

De eerste schouwburg, in Amsterdam, werd in 1638 geopend. Tot die tijd waren er wel af en toe mensen die in de **rederijkerskamers** toneelstukken opvoerden. Alleen waren dat amateurs. Hun spel was vaak klunzig en niet professioneel.

Toen **Hooft** in het jaar 1613 zijn tragedie *Gerard van Velzen* schreef, een ander treurspel over een figuur uit de vaderlandse geschiedenis, stelde hij dan ook voor om nieuwe reglementen op te stellen, waardoor de uitvoeringen zouden worden gemoderniseerd en verbeterd. **Hooft** had gezien hoe het óók kon: er waren – buiten de **rederijkerskamers** – Italiaanse en Engelse beroepsgezelschappen in de Nederlanden actief. Zijn **rederijkerskamer** De Eglantier (De Wilde Roos) wilde er niets van horen. Er ontstond een conflict. **Hooft** stapte er uiteindelijk uit, samen met twee andere leden, Coster en Bredero. Zij richtten de **Eerste Nederduytsche Academie** op. Je zou kunnen zeggen dat dat een voorloper van de schouwburg was. In het gebouw was een theater en een school, die lessen gaf in de Nederlandse taal. Daar, op de Keizersgracht in Amsterdam, werden toen Hoofts toneelstukken – en ook die van anderen – opgevoerd.

Hooft, Vondel, Bredero en Coster zijn de bekendste zeventiende-eeuwse toneelschrijvers. In hun tijd moesten toneelstukken voldoen aan bepaalde eisen. Er waren op het toneel **tragedies** en **kluchten**, genres die al in de vijfde eeuw voor Christus in Griekenland bestonden. **Kluchten** waren vaak luchtig en grappig. In een **tragedies** of treurspel, waar *Baeto* een voorbeeld van is, ging het om inhoudelijk zwaardere kost. De mensen zouden via het verhaal iets moeten leren. Door het kijken naar het stuk zou het publiek zelfinzicht moeten krijgen, en inzicht in wat goed is en wat kwaad. Want in de zeventiende eeuw moesten vermaak en lering hand in hand gaan.

In het toneelstuk werd vaak commentaar geleverd door een **rei**. Soms was dat een 'anoniem' koor. In *Baeto* kiest **Hooft** ervoor om drie met name genoemde reien een stem te geven, die van binnenuit hun wensen, beden en commentaar geven op de gebeurtenissen.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

kleedden geen overheidsfuncties en hadden dus nauwelijks stem in de conflicten.

Opdracht 7

Zet de twee verschillende partijen die een conflict hebben tegenover elkaar en schrijf daaronder hun standpunten. Let op: bij het laatste stukje, over Maurits, staat impliciet nóg een geschilpunt. Kies uit a. of b.

- Geef in je eigen woorden de mening van Hooft weer over de verschillende punten.
- Schrijf een toespraak, die Hooft zou hebben kunnen houden voor of de aristocraten, of voor de monarchisten.

Opdracht 8

Hooft maakt gebruik van een bekend fenomeen in de literatuur: sprekende namen. In iemands naam wordt van hem een karaktereigenschap, een lichamelijk kenmerk, een politieke voorkeur, e.d. genoemd. Voorbeeld: Burgerharts hart gaat uit naar de burgers, de aristocraten.

- Probeer de namen te duiden van Zegemond en van Penta.
- Lees regels 1419-1422. Verklaar waarom het rijk van de Catten later Hessen zal gaan heten.

Hooft maakt in *Baeto* zijn mening over beide kwesties kenbaar door de teksten die hij geeft aan zijn hoofdfiguren en aan de reien. De mensen in **Hooft's** tijd zouden de relatie tussen de toenmalige politiek en het stuk onmiddellijk herkennen. Wij moeten er enige moeite voor doen. Maar wanneer je het eenmaal ziet, kun je er niet meer omheen. Dit ga je nu lezen in de derde en vierde scène.

Scène 3

Baeto, Hes, Burgherhart, Zeghemond, Rei van nonnen, Rei van joffren, Rei van sóldaten

BAETO

O zuiverlycke ziel, ghy die zyt
opgevloghen
Ter heilzaam helle pleck: en, smet en
smart onttoghen,
Met trótscher schóónheidt dan een
sterffelycke bruidt,
1450 In 't mid der starren steeckt ten hóghen
hemel uyt:
Voor wiens vergoodt aanschyn de
glorirycke lichten,
En sprencklen tintelgóudts aan 't
blaauwe welfsel swichten:
Wiens eereyck gelaat dat menschen
harten kon Verslaan op aardtryck hier,
daar suffen doet de zon:
1455 O edle Rycheldin, hoewel wy zyn
verscheiden

Baeto, Hes, Burgerhart, Zegemond, Rei van Nonnen, Rei van Juffrouwen, Rei van Soldaten

BAETO

O zuivere ziel, gij die bent opgestegen
naar het zalige hemelse licht, en – aan
smet en smart ontsnapt,
met trotsere schoonheid dan die van een
sterfelijke bruid –
1450 opvalt tussen de sterren aan de hoge
hemel.
De schitterende lichten en flonkerende
gouden sterren
wijken aan het blauwe gewelf voor uw
vergoddelijkt gezicht.
Uw edel voorkomen, dat hier op het
aardrijk mensenharten
voor zich kon winnen, laat de zon
perplex staan:
1455 O edele Rycheldin, hoewel wij zoveel
mijlen

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

	<i>Zó menigh eeuwich myl, en dat 'er tusschen beiden, Een eindlós midden leidt van zó veel leêghe lochts, Van zó veel helder viers, van zó veel mistigh vochts; Hoewel, in 't zelschap van de lichaamlóze beelden,</i>		<i>van elkaar zijn gescheiden, en hoewel er tussen ons beiden een eindeloze ruimte ligt van zoveel lege lucht, van zoveel helder vuur, van zoveel mistig vocht, hoewel, in 't gezelschap van de hemelse geestgestalten,</i>
1460	<i>Uw reine geest deurgalmt wordt met de ware weelden Van 't onverkeerlyck hóf, ghy neemt de moeiten aan, Van, uyt den hóghen, hier in deze diept te slaan 't Verquickend spel uw's óóghs: en laat meêwarigh dalen Op dees' verdoemenis die luckzalighe stralen.</i>	1460	<i>uw reine geest vervuld wordt met de ware vreugde van 't onvergankelijke hof, neemt gij de moeite, om vanuit het hoge, hier in deze diepte de verkwikkende glinstering van uw ogen op ons neer te slaan, en laat gij uw gelukbrengende blikken meelijwekkend dalen op dit rampzalige oord,</i>
1465	<i>Zulx dat het flonckren van zó tróostelyck een licht, In myn verzoncken hart een' hóghen hemel sticht. Wilt, óren, dit geluidt bemuuren; en doet stremmen Zó styf ais diamant de góddelycke stemmen; En nagheltze' in myn' borst: op dat ick, met haar kracht,</i>	1465	<i>zodat het flonkeren van dit troostgevende licht in mijn ellendig verzonken hart een hoge hemel sticht. Oren, houd dit geluid vast, en laat deze goddelijke woorden stollen, totdat ze zo hard zijn als diamant en sla ze in mijn borst, zodat ik, met hun kracht</i>
1470	<i>In spoedt en teghenspoedt, gewapent hóuw' 't gedacht. Ick vólgh, Godinne, daar ghy henen raadt te trecken. Men steke de trompet om 't legher op te wecken.</i>	1470	<i>in voorspoed en tegenspoed, de geest alert houd. Ik volg, Godinne, waar gij mij aanraadt om naartoe te trekken. Laat de trompet schallen om het leger wakker te maken.</i>

1445. Baeto begint hier met een klaagzang aan Rycheldin.

1450. Haar lichaam is in de hemel.

Tekstvraag

Wat bedoelt Hooft in regel 1454 met 'doet de zon suffen' (in de vertaling: laat de zon perplex staan)?

Door de verschijning en de voorspelling van Rycheldin krijgt Baeto zijn daadkracht terug. Nadat hij zijn vrouw de lof heeft toegezongen – hij noemt haar zelfs zijn Godin! – en heeft bedankt, spoort hij zijn metgezellen aan om verder te trekken.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Scène 4

Baeto, Hes, Burgherhart, Zeghemond, Rei van nonnen, Rei van joffren, Rei van sóldaten

BAETO

O tróuw gezelschap, hier te marren is niet goedt.
Den vaderlande geef' nu elck de laatste groet,
1475 En zich aan geen' zyd' van dees' grenzen.
Eeuwich duuren De hemel doe uw' roem by vreemden en gebuuren,
Landóuwe lief. Dit is 't lest dat ick u betreê;
En laat u, op dat u niet laat d' inlandsche vreê.
Ghy jongskén vólgh'tm', en wenscht dat nemmer gae verloren
1480 De króón die ghy verliest; al wasse' u aangeboren
Van aver t' aver. Zeg; Gódt hoed' myn gróótvaêrs ryck.

HES

Gódt hoed' myn gróótvaêrs ryck.

BURGHERHART

Wy wenschen 't al gelyck.

ZEGHEMOND

De hemel, vaderlandt, spreid' over u zyn' zeghen.

REI VAN NONNEN

De hemel hóud zyn' jonst altydt tót u geneghen.

REI VAN JOFFREN

1485 O plaats van ons' geboort, die hoed' u voor gequel.

REI VAN SÓLDATEN

O vaderlandt, wy gaan. Het gae u eeuwich wel.

BURGHERHART

Gróótmoedigh vórst, wy zyn nu van de plaats begeven
Die met den eersten aêm opblies ons' aller leven;
Die met haar' vruchten eerst ons heeft al t'zaam gevoedt;

Baeto, Hes, Burgerhart, Zegemond, Rei van Nonnen, Rei van Juffrouwen, Rei van Soldaten

BAETO

O trouw gezelschap, het is niet goed hier te treuzelen,
Laat iedereen het vaderland nu groeten,
1475 en zich begeven naar de andere kant van de grens.
Geliefd land, laat de Hemel uw roem bij vreemdelingen en buurlanden voor altijd voortduren. Dit is voor het laatst dat ik u betreed, en ik verlaat u zodat de binnenlandse vrede u niet zal verlaten.
Gij jongen, volg en zorg dat de kroon die je verliest nooit verloren
1480 gaat, al kwam ze je door geboorte van ouder op ouder rechtens toe. Zeg: moge God mijn grootvaders rijk behoeden.

HES

Moge God mijn grootvaders rijk behoeden.

BURGERHART

Dat wenschen wij allen.

ZEGEMOND

Moge de Hemel Zijn zegen over uw vaderland spreiden.

REI VAN NONNEN

Laat de hemel u altijd goedgezind blijven.

REI VAN JOFFROUWEN

1485 O plaats van onze geboorte, moge de Hemel u voor leed behoeden.

REI VAN SOLDATEN

O vaderland, wij gaan. Het ga u eeuwig wel.

BURGERHART

Edele vorst, wij zijn nu van de plaats weggegaan
die vanaf de eerste ademtocht onze levensvonk aanwakkerde,
die vanaf het begin ons allen met haar vruchten heeft gevoedt,

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

1490 *Uyt wiens gewas ons is gewassen
vleesch en bloedt.
Wy hebben nu geruimt, myn vórst, en
zyn hier buiten
De grenzen van het ryck, en palen
die besluiten
De konincklycke maght, daar onzer kleen
en gróót
Aan onderworpen werd zelf van zyns
moeders schóót.*

1495 *En vinden ons ter pleck, daar
niemandt te gebieden
Heeft over ons. Dies staat u vry ons vrije
lieden
T' ontfangen in vooghdý: en ons te
kiezen, wien
Wy toevertróuwen dat óórbaarlyckst zal
gebiên.
Het openstaande ryck wilt over ons
aanvaarden.*

REI VAN SÓLDATEN

1500 *'t Is onze wil.*

ZEGHEMOND

*Verstreckt den vólcke' een Gódt op
aarden.*

BAETO

*Ick heb de maght niet om te weigren 't
geen ghy wilt.*

BURGHERHART

*Laat ons ontfangen dan den vórst op
dezen schildt. Hef op.*

BAETO

*Ick sweer, nae wys en wetten, d'
heerschappije
By raadt van d' edelst' en de best' der
burgerije*

1505 *Te voeren over u, myn' lieden; dien naar
my,
Met wien ghy 't hóudt, voortaan uw naam
Baethauwers zy.
Godt hoed' my voor 't aanstaand', en
boete my 't vervloghen, leidt,
Zó waar als dit is.*

BURGHERHART

Hier is der Baethauwers moghenheidt.

REI VAN SÓLDATEN

Lang leef' de koning.

REI VAN JOFFREN

1490 *door deze gewassen voedden wij ons
vlees en bloed.
Wij hebben nu het land verlaten, mijn
vorst, en zyn hier buiten
de grenzen van het rijk en de
grenspalen die
de Koninklijke macht insluiten, waar elk
van ons, klein en groot,
aan onderworpen werd, zelfs vanaf zijn
moeders schoot,*

1495 *en bevinden ons op een plaats, waar
niemand iets over ons
te zeggen heeft. Daarom bent u vrij om
ons, vrije lieden,
als onderdanen aan te nemen, en staat
het ons vrij te kiezen van wie wij
verwachten dat hij ons op de beste wijze
zal regeren. Wij verzoeken u om koning
te worden van dit koninkrijk dat nog geen
koning heeft.*

REI VAN SOLDATEN

1500 *'t Is onze wens.*

ZEGEMOND

Wees voor het volk een God op aarde.

BAETO

*Ik heb de macht niet om dat wat jullie
willen te weigeren.*

BURGERHART

*Laat de vorst dan op ons
schild staan. Hef het schild.*

BAETO

*Ik zweer, mijn lieden, dat ik volgens de
gewoonten en wetten luisterend naar de
raad van de edelsten en de besten uit de
burgerij,*

1505 *over u zal regeren. Naar mij, aan wiens
zijde gij
staat, zult gij voortaan Bataven heten.
Moge God mij waarlijk behoeden
voor nieuw verdriet en mij het oud
verdriet verzachten.*

BURGERHART

Hier ontstaat het rijk der Bataven.

REI VAN SOLDATEN

Lang leve de koning.

REI VAN JUFFROUWEN

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Lang gezondt.

REI VAN NONNEN

Altydt in eer.

1510 *En 't mangel zyner stam aan spruiten
nemmermeer.*

BAETO

*In vrede kloeck als byên, in óórlógh
kloeck als leeuwen
Doorleef' myn vólck, met hunn'
naekomelingen, d' eeuwen,
En nemmermeer en nyp' hen een te straf
beleidt.*

ZEGHEMOND

*En nemmermeer en slóóp hen d'
ongebondenheit.*

REI VAN JUFFRÓUWEN

1515 *Vórsten hóógh, die wilt beklede
Met glori eerlyck uw' hailighe thrónen;
Weten moet ghy, dat reden
Zinnelyck heeft, met uw' glansrycke
krónen
Naegekuist des zons sieraden;
1520 *Om u haar' zeden
Nae te doen yvren, en tónen
Uw' genaden
Aan goên en quaden.**

Eindt.

Voor altijd gezond.

REI VAN NONNEN

Voor altijd in eer.

1510 *En laat de spruiten nooit meer van hun
stam snoeien.*

BAETO

*Moge mijn volk en zijn nakomelingen,
leven in vredestijd ijverig als bijen,
in de oorlog dapper als leeuwen,
en moge hen nooit een
te streng bewind
benauwen.*

ZEGEMOND

*En moge de ongebondenheid hen nooit
naar de ondergang brengen.*

REI VAN JUFFROUWEN

1515 *Hoge vorsten, die op eerlijke wijze met
glorie uw heilige tronen willen beklede,
gij moet weten dat het menselijk
verstand,
in de glans van uw kronen
symbolisch de pracht van de zon
1520 heeft weergegeven zodat u,
evenals de zon,
uw gunsten zult uitstralen
naar goede en slechte mensen.*

Einde.

1478. Gij jongen: Hes wordt hier aangesproken.

1488. Vanaf onze geboorte was dit ons thuis.

1510. spruiten: kinderen. Hier: het zal zijn nageslacht
nooit aan nakomelingen ontbreken.

1514. ongebondenheid: de gegeven vrijheid.

1518. Vergelijking van de koning met de zon.

Tekstvraag

Wat bedoelt Zegemond in regel 1514 met de ongebondenheid die hen naar de ondergang zou kunnen brengen?

Ze gaan de grens over. Meteen moeten ze zich opnieuw organiseren. Ze zijn immers niet meer in het land van de **Catten**, en gelden de Catse regels dus niet meer. Burgerhart neemt het initiatief. Hij stelt voor – en de rei van soldaten stemt daarmee in – dat Baeto de vorst wordt en dus de macht krijgt. Zegemond noemt deze vorst zelfs een God op aarde. Ze bedoelt daar waarschijnlijk mee dat de vorst God op aarde vertegenwoordigt. Baeto antwoordt dan, dat hij bereid is om te regeren, waarbij hij zich zal houden aan de bestaande wetten en gebruiken én dat hij voor zijn handelen advies zal vragen aan de 'edelste' en de 'beste' (dat zijn de aanzienlijkste) burgers. Alle **reien** stemmen in met de voorgestelde regeling. Baeto

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

geeft zijn nieuwe volk een nieuwe naam: Batauwers. Dan wordt hij, de nieuwe koning, op zijn schild geheven; hij legt de eed af en wordt toegejuicht. Want zo ging dat bij de Germanen.

In de voorafgaande scènes doet Burgerhart het voorstel om Baeto tot vorst te benoemen. De naam Burgerhart is veelzeggend: hij vertegenwoordigt de burgers, de staatsgezinden. Je zou kunnen zeggen dat via Burgerhart de Staten aan de stadhouder, Baeto, de kans geven om de leiding te nemen. Baeto antwoordt dan dat hij daartoe bereid is. Eigenlijk kan hij zelfs niet anders, zegt hij, omdat hij de macht niet heeft om te weigeren wat het volk van hem wil. Daarmee verwoordt hij – via Hoofft – expliciet, dat hij in dienst van het volk staat.

Meteen daarna in de scène wordt Baeto naar goed Germaans gebruik op het schild geheven 'laat ons de vorst dan op dit schild staan', waarbij hij zweert om te regeren 'naar wijs en wetten', dus volgens de bestaande wetten en gebruiken, én 'bij raad van d'edelst' en best' der burgerije'. Met andere woorden: de vorst zal niet op eigen houtje regeren, maar adviezen inwinnen bij de voornaamste en de beste burgers. Hoofft maakt hiermee zijn mening duidelijk. Hij vindt dat de vorst de Staten moet dienen. Tegelijkertijd moet de vorst wel de kans krijgen om de vrede te handhaven, als dat nodig is. Natuurlijk zal hij alles in overleg doen met de vertegenwoordigers van de Staten. Want bij hen ligt de uiteindelijke soevereiniteit. Zij hebben de vorst gevraagd om aan te treden. Althans, dat is de mening van Hoofft.

Iedereen (de reien, Zegemond én Burgerhart) juicht de vorst vervolgens toe: 'Hier is der Batauwers mogendheid'. Daarmee is niet alleen het ontstaan van het Bataafse volk een feit. Ook geeft Hoofft opnieuw zijn standpunt weer: het Nederlandse volk is één, een eenheid.

In het vierde bedrijf, dat in deze les niet aan bod is gekomen, heeft Hoofft bovendien laten zien dat hij vindt dat het belang van de staat boven dat van de kerk gaat. Daarmee verwoordt hij een aristocratisch standpunt. Hoofft kiest in *Baeto* voor een middenweg in het politieke conflict van zijn tijd. Alle partijen geeft hij voor een deel gelijk, maar ze krijgen daarnaast allemaal een boodschap mee van Hoofft: hij zegt in *Baeto* dat er wel een vorst moet zijn, die – en dat is een boodschap voor de aristocraten – de nodige bewegingsvrijheid moet krijgen om onpartijdig, naar eigen goeddunken, te kunnen optreden. Maar ook is er de soevereiniteit van de Staten, waarbij de godsdienst ondergeschikt aan de staat is – dat is een boodschap voor de monarchisten. De rol van de reien is hierbij heel belangrijk, kijk daar nog eens naar.

Opdracht 9

Noem de drie verschillende reien in *Baeto*. Geef per keer dat ze aan het woord zijn in enkele woorden aan wat de functie is van wat ze zeggen (bijvoorbeeld: bevestiging geven, een wens uitspreken, enz.). Hebben de drie verschillende reien verschillende rollen? Welke standpunten nemen ze in, in de conflicten? Leg uit hoe je tot je antwoord bent gekomen.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

De laatste zinnen van de oorspronkelijke *Baeto* zijn gesteld in de vorm van een wens: Baeto en Zegemond hopen dat de Batauwers via hun nakomelingen altijd mogen blijven bestaan. Verder wensen zij hen toe dat ze in tijden van vrede zo ijverig zullen zijn als bijen. Dat ze in oorlogstijd zo moedig zullen zijn als leeuwen. En dat ze nooit onderdrukt zullen worden. Ten slotte hopen ze dat ze zich verantwoordelijk zullen gedragen. Dat is een mooie afsluiting van een stuk dat de oorsprong van het Nederlandse volk beschrijft. Hij benadrukt nog eens **Hooft's** visie: wij zijn één volk, met één gemeenschappelijke voorouder. Laten we ons als ware afstammelingen van hem naar zijn voorbeeld gedragen. Daar zijn we samen verantwoordelijk voor.

Hooft voltooide zijn toneelstuk in 1617. Maar het ging pas in januari 1626 in première, in de **Eerste Nederduytsche Academie**. Waarom niet eerder? Dat heeft te maken met de politieke veranderingen in de **Republiek**. **Stadhouder Maurits** stond niet boven de partijen, maar kóós partij voor de monarchisten en de **contraremonstranten**. Hij was allerminst de vredesvorst, zoals **Hooft** hoopte dat hij die – zoals Baeto – zou zijn. **Maurits** pleitte er juist voor om de oorlog met Spanje voort te zetten. Hij was een strateeg, die met veel inzicht en vernieuwende ideeën de troepen aanvoerde. Via een staatsgreep in 1618 nam hij de macht in de **Republiek** over, waarbij hij zijn tegenstanders liet arresteren en in 1619 zijn belangrijkste tegenstander **Johan van Oldenbarnevelt** liet onthoofden. Waarschijnlijk heeft **Hooft** vanwege die gebeurtenissen het stuk vooralsnog niet laten drukken – zijn pleidooi voor vrede had immers geen zin meer.

Pas in 1625, na het overlijden van **Maurits** en vier jaar nadat de oorlog met Spanje was hervat, pakte **Hooft** zijn *Baeto* weer op. Hij voegde aan zijn oorspronkelijke stuk een slotlied toe, de regels 1515-1523, gezongen door de 'rei van joffrouwen'. Dit werd een welkomstlied voor de nieuwe **stadhouder**, **Maurits'** halfbroer **Frederik Hendrik**. **Hooft** sprak daarin de wens uit, dat de hoge vorsten hun gunsten aan iedereen zouden verlenen, aan de goede én aan de slechte mensen. Want, zongen de joffrouwen, vorsten zouden moeten zijn zoals de zon, die immers ook geen onderscheid maakt, en haar stralen zendt aan iedereen. Net zoals Baeto.

Opdracht 10

De gewoonte om een nieuw gekozen leider op een schild te heffen wordt beschreven door Tacitus. Otto van Veen (1559-1629), ook aangeduid met Vaenius, heeft er een schilderij van gemaakt. [Zoek](#) daarvan een afbeelding. Als een echte zeventiende-eeuwer heeft Van Veen de situatie van de Bataven naar zijn eigen tijd verplaatst. Welke twee opvallende dingen zijn zeventiende-eeuws en niet uit de Bataafse tijd?

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Opdracht 11

In het vijfde bedrijf speelt het schild van Baeto twee keer een rol. Vertel welke twee rollen dit zijn. Kun je een link leggen tussen die twee?

Opdracht 12

Op zijn schild staand, houdt Baeto een toespraak. Kies uit a. of b.

a. Schrijf in hedendaags Nederlands de toespraak van Baeto, waarin hij aan zijn volk uitlegt wat voor soort vorst hij wil zijn. Plaats Baeto daarbij in de zeventiende eeuw. Betrek dus de zeventiende-eeuwse situatie erin.

b. Schrijf in hedendaags Nederlands de toespraak van Baeto, waarin hij aan zijn volk uitlegt wat voor soort vorst hij wil zijn. Plaats Baeto daarbij in de eenentwintigste eeuw. Betrek dus de huidige politieke situatie erin.

Meer dan geschiedenis

Aan het eind van deze les vatten we de belangrijkste conclusies nog eens samen.

Aan Baeto, de hoofdpersoon van **Hoofts** gelijknamige tragedie, wordt toegeschreven dat hij de oervader van de Hollanders is. **Hooft** maakt van deze mythische figuur een voorouder om trots op te zijn. Hij lijkt sterk op **Aeneas**, de stichter van het klassieke Romeinse volk; dat alleen al geeft aan Baeto status. Net als **Aeneas** doet hij de wil van de goden en staat hij open voor hun raad. Hij is moedig en standvastig. Hij zorgt voor familie en vrienden. Hij is een vredesvorst, die naar raad luistert en die het algemeen belang voor het eigen belang stelt. Het hebben van zo'n voorouder geeft aan de **Republiek**, die nog geen dertig jaar oud is, bestaansrecht. **Hooft** geeft Baeto

Humanisten en protestanten

In de zestiende eeuw hadden twee nieuwe richtingen het denken in Europa – en dus ook in Nederland – enorm beïnvloed: het humanisme en het protestantisme. Het humanisme was al eerder ontstaan, rond 1360 in Italië. Daar werd toen het werk uit de klassieke oudheid, dus van de Grieken en Romeinen, herontdekt, waardoor nieuwe ideeën ontstonden over schoonheid en ethiek. In de Nederlanden kreeg het humanisme vanaf ongeveer 1500 een plaats door het werk van de Rotterdamse **humanist** Desiderius Erasmus (ca. 1467-1536). Erasmus schreef enkele boeken waarin hij kritiek had op de leer van de katholieke kerk en op de maatschappij. De mensen moesten zelf gaan nadenken, vond hij. Ze moesten zelf kennis gaan verwerven, zelf verantwoordelijkheid nemen voor hun doen en laten. Erasmus pleitte daarom onder andere voor meer Bijbelkennis bij de gelovigen en voor een debat over het geloof. Verdraagzaamheid stond bij hem heel hoog in het vaandel. Zijn ideeën hadden grote invloed, vooral op de elite in de steden. Zelfstandig nadenken over bestaande vaste denkbeelden en daar eventueel kritiek op leveren, in plaats van dat de kerk voorschrijft wat je moet denken, dat was nieuw.

In diezelfde tijd waren er mensen die zulke fundamentele en felle kritiek leverden op de kerk, dat ze door de kerkelijke autoriteiten uit de kerk werden verbannen. Vanwege hun protest tegen de bestaande katholieke kerk werden ze 'protestanten' genoemd. Onder hen is Maarten Luther de meest invloedrijke. Hij stelde in 1517 in Duitsland allerlei misstanden in de kerk aan de kaak. Hij vond niet alleen dat de kerk verkeerd was georganiseerd, maar ook dat ze misbruik maakte van haar macht en van het geld dat de gelovigen moesten betalen. De kerk was van oorsprong sober en rechtvaardig, dat zou ze opnieuw moeten worden, vond hij. In de Nederlanden vonden zijn ideeën en die van een andere protestant, Calvijn, al snel navolgers. Aanhangers van Luther of Calvijn mochten aanvankelijk hun geloof niet openlijk belijden. Ze werden 'ketteren' genoemd. Op ketterij stonden zware straffen, soms zelfs de doodstraf. In de loop van de zestiende eeuw kwamen in verschillende gebieden in de Nederlanden de protestanten in de meerderheid. Daar moesten dan niet langer de protestanten, maar juist de katholieken in schuilkerken samenkomen om hun kerkdiensten te houden.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

dus een belangrijke rol in de ontstaansgeschiedenis van Nederland, en daarmee ook in de identiteitsvorming van de zeventiende-eeuwse Nederlander.

Hooft is een zeventiende-eeuwse schrijver. Hij houdt zich dan ook aan de regels die in zijn tijd gelden, onder andere door voor zijn *Baeto* klassieke voorbeelden na te volgen. We noemen dat fenomeen ***imitatio***. De klassieke voorbeelden dragen indirect bij aan de vorming van de persoon Baeto, en dus ook van de Nederlander. Tot slot kun je zien dat **Hooft** humanistische denkbeelden had, doordat hij in het Nederlands schreef.

De inhoud van *Baeto* is niet alleen een geschiedverhaal. Het is tegelijkertijd een verhaal over **Hooft's** tijd. Er is een verband te zien tussen de gebeurtenissen in het stuk en die in de **Republiek**. Bovendien neemt **Hooft** via zijn hoofdpersonen een standpunt in, in de politieke conflicten tijdens het **Twaalfjarig Bestand**.

Opdracht 13

Lees op de site van literatuurgeschiedenis de informatie over [P.C. Hooft](#); Daarin staat o.a.: “In de toneelstukken *Granida* (1605), *Geeraerd van Velsen* (1613) en *Baeto* (1617) zijn de humanistische denkbeelden goed te herkennen. Zowel [...] *Granida* als de twee tragedies draaien om een verstandig en integer staatsbeleid. Leidinggevenden moeten het landsbelang boven eigenbelang stellen en hun ondergeschikten goed behandelen.”

Leg uit wat hier wordt bedoeld. Kun je voorbeelden vinden in *Baeto*, waarin je humanistische denkbeelden herkent?

Opdracht 14

Door aan de inwoners van de Republiek gerenommeerde voorouders toe te schrijven, zette Hooft Nederland steviger op de kaart. In de terzijde ‘De Nederlandse taal’ wordt verteld dat men streefde naar herwaardering van de Nederlandse taal. Leg uit hoe deze twee fenomenen samenhangen. Denk bijvoorbeeld ook aan de hedendaagse taalstrijd in België, of aan de emancipatiestrijd in Friesland of Twente.

Opdracht 15

Doe, alsof je een opvoering van *Baeto* hebt bijgewoond. Schrijf een recensie voor de schoolkrant, waarin je niet alleen je mening geeft over het spel, maar vooral ook over het stuk zelf. Maak ruim gebruik van wat je in deze les hebt geleerd.

Opdracht 16

Stel, Baeto wordt 80 jaar en er wordt een familiealbum voor hem gemaakt. Zijn kleinzoon, de zoon van Hes, maakt ook een bladzijde. Hij haalt herinneringen op aan de tijd, dat hij nog bij zijn grootvader op schoot zat. Grootvader Baeto vertelde hem dan steeds opnieuw over zijn vertrek uit het land van de Catten, over wat de aanleiding daarvoor was en over zijn droom aan de grens. Maak deze bladzijde.

Opdracht 17

Een van de belangrijkste literatuurprijzen in het Nederlands taalgebied is de P.C.- Hooftprijs

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

voor Letterkunde, genoemd naar de Nederlandse schrijver en politicus P.C. Hooft en in het leven geroepen in het jaar 1947, ter gelegenheid van zijn driehonderdste sterfdag. Deze prijs wordt ieder jaar uitgereikt.

In 1984 'bemoeide' de Staat der Nederlanden zich met de Stichting die de prijs toekent: de toenmalige minister van Cultuur weigerde hem aan Hugo Brandt Corstius uit te reiken, omdat deze zich naar zijn mening verschillende keren té beledigend over de premier had uitgelaten.

Welke mening zou Hooft hebben gehad over dit conflict? Licht je antwoord toe met argumenten uit deze les.